

”שבעים איש חמשים אלף איש”¹

לאחר שובו של ארון ה' משדה פלשתים לבית-שמש, ולאחר השמחה שנתקבל בה, מופיע פסוק תמוה: ”ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון ה' ויך בעם שבעים איש חמשים אלף איש. ויתאבלו העם כי הכה ה' בעם מכה גדולה” (שמו"א, ו', יט). פסוק זה מעורר קושי רב, הן מבחינת לשונו והן מבחינה עניינית. וכך ניסח ר"י אברבנאל את קושיותיו:

”למה היכה ה' באנשי בית שמש מכה רבה כזאת? ויקשה עוד - למה אמר 'שבעים איש חמשים אלף איש', והיה ראוי שיאמר חמשים אלף ושבעים איש? ואיך במקום קטן כזה מתו אנשים רבים כל כך והוא נפלא מאוד? ... והנה בית-שמש היה מקום קטן ואיך נאמר שמתו שם חמשים אלפי איש, ונשארו אנשים ששלחו מלאכים אל קרית-יערים...?”

ומעיר א' אהרליך:

”כי בית-שמש עיר הכהנים והיא אחת מ-13 ערי הכהנים (יהושע, כ"א, טו) ומימיהם של הכהנים לא היו כולם יחד כמספר שבכתוב הזה. ובאמת לא היו יושבי ירושלים שבעים² אלף מימיה והיא עיר הממלכה, ואף כי בית-שמש?³”

א. פרשנות מסורתית

בתלמוד נחלקו ר' אבהו ור' אלעזר:

”יחד אמר שבעים איש היו וכל אחד שקול כנגד חמישים אלף. וחד אמר: חמישים אלף היו וכל אחד שקול כשבעים חברי סנהדרין” (סוטה, לה, ע"ב).

¹ תודה לד"ר יואל אליצור שעבר על המאמר והעיר הערותיו.

² צ"ל: חמישים.

³ שבת בן יום-טוב אבן בודד, מקרא כפשוטו, ניו-יורק 1969, עמ' 116. להלן: אהרליך.

יונתן תרגם⁴ כי שבעים איש מזקני העם וחמישים אלף מן העם מתו באותה מכה⁵.

ר"י אברבנאל ומלבי"ם, שנתקשו גם הם להאמין שהיו בבית-שמש אנשים רבים כל-כך באותה שעה, פירשו כי בבית-שמש מתו רק 70 איש. לדעת אברבנאל, 50,000 איש הם כל האנשים שמתו בסיבת הארון - פלישתים ואנשי בית-שמש, ואילו לדעת מלבי"ם אותם 70 איש מתושבי בית שמש הם רק חלק מקהל בן 50,000 שנתקבץ לשם מכל הסביבה: שבעים איש מחמישים אלף איש.

שני הפירושים קשים בפשט הכתובים, שהרי מדוע יכנה הכתוב את הפלישתים "העם" בעוד בכל מקום אחר הם נקראים "פלישתים"? אם אכן נתקבצו לשם 50,000 איש מן הסביבה, כיצד זה לא ידעו יושבי קרית יערים על בוא הארון? ואם אכן מתו רק 70 איש מתוך 50,000, מדוע מכנה זאת הכתוב בשם "מכה גדולה"?

ב. פרשנות חדשה

רוב הפרשנים המתייחסים לנוסח המסורה⁶ התקשו לפרש את הפסוק כמו

⁴ "וקטל בסבי עמא שבעין גברא ובקהלא חמישין אלפי גברא".

⁵ בירושלמי סנהדרין ב', ד (יב, ע"א) מובאת גם כן דעה זו יחד עם הדעה הראשונה בבבלי הנ"ל: ר' חנינא ור' מנא. חד אמר ויך בעם שבעים איש - זו סנהדרין, וחמישים אלף - מעם העם".

התפיסה המדרשית לא ראתה קושי במספר הגדול, ואף הזכירה פסוק זה בתוך מהלך אגדי הרוצה להראות שמספר אנשי ישראל היה עצום: "אמר ר' יוחנן: מגבת ועד אנטיפטריס שישים רבוא עיירות היו, הקטנה שבהן היא הייתה בית שמש דכתיב בה 'ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון ה'...' (ירושלמי תענית, ד', ה, כה, ע"א). אף רד"ק הפשטן אינו נמנע מלקבל שהמתים בבית-שמש היו 50,070 איש!

⁶ בתרגום השבעים משתקף נוסח אחר לפסוק זה (ראה סגל, להלן הערה 9): ולא שמחו בני יכניה (בתוך) אנשי בית-שמש כי ראו בארון ה'. ויך בהם שבעים איש וחמישים אלף איש. ויתאבלו העם וגו'.

מדברי יוסף בן-מתתיהו נראה שהשמיט מגרסת הכתוב את הביטוי 50,000 איש והשאיר רק 70 איש (קדמוניות, ו', א'). בפשיטתא "הומתק גזר-הדין" ל-5070 איש... כל החדשים שהעדיפו את נוסחת תרגום השבעים על פני נוסח המסורה, מציעים למחוק את הביטוי "וחמישים אלף איש" כתוספת מאוחרת, או פירשנה כטעות סופרים עיין: R.W. Klein, *World Biblical Commentary* (W.B.C.), Vol. 10, Texas 1983, p. 54; H.P. Smith, *The Books of Samuel* (ICC), Edinburgh 1956, p. 40; K. McCarter, *I Samuel, A New Translation with Introduction, Notes and Commentary*, New-York, 1980, p. 131; *The Interpreter's Bible*, Vol. II, New-York, 1951, p. 912.

שהוא. גורדון⁷ הציע תאוריה כדלהלן: מגפה שפרצה כתוצאה מזיהום הגיעה אל בית-שמש מן הפלישתים, פגעה קודם כול ב-70 מאנשי בית-שמש, והתפשטה אחר כך בכל הסביבה תוך שהיא פוגעת ב-50,000 איש מן העם.

אחרים ניסו להסביר את הטקסט כטעות סופרים, ואף הביעו דעה כיצד נתגלגלה טעות זו לתוך הטקסט⁸. כך, למשל, סגל: "ונראה לי שהיו כאן שתי גרסות: האחת שבעים איש והשנית חמישים איש, וע"פ טעות סופר נכנסו שתיהן יחד אל גוף הספר. וכדי לתרץ בין שני המספרים הוסיף איזה סופר את המילה אלף למספר השני"⁹. אנחנו לא נוכל לקבל הצעות אלו.

ברצוני להציע פתרון בדרך הפשט המתבסס על הפסוק כמו שהוא. נראה לי שיש כאן שיטה תחבירית מיוחדת שלא הוכרה בדרך כלל. לפי שיטה זו יסתלק הקושי שבפסוק זה מאליו.

ג. פירושו של רמב"ן לפסוק "לא יבא עמוני ומואבי"

בדברים, כ"ג, ד, נאמר: "לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'... על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים ואשר שכר עליך את בלעם... לקלךך".

הגדיל לעשות נ"ה טור-סיני (פשוטו של מקרא, ירושלים תשכ"ה, ח"ב, עמ' 135), בנסותו לשחזר את הטקסט ה"מקורי" העברי שעמד לפני בעלי תרגום השבעים - על-פי האותיות שהיו לפני המתרגמים לדעתו: "ולא נקו בנכ"ן ה' (כלומר, בהכות ה') באנשי בית-שמש, ויך בעם שָב עם איש חֲמִישִׁים (כלומר, איש שיבה ואיש מלחמה גם יחד) - אלף איש...".⁷

ש"ל גורדון, נביאים ראשונים עם באור חדש, מפות וציורים, שמואל א, תל-אביב, תרצ"ה, עמ' 27.⁸

עייני בדברי קירקפטריק (A.F. Kirkpatrick [ed.], *The First Book of Samuel*, Cambridge 1911, p. 85), המשער כי בנוסח המקורי היו אותיות מייצגות מספרים, והללו התפרשו לעתים בצורה נכונה, ולעתים בצורה לא נכונה בשולי הטקסט.⁹

מ"צ סגל, תורה נביאים וכתובים עם פירוש מדעי (מהדיר: א' כהנא), ס' שמואל, קיוב, תרע"ט, עמ' 26. גם אהרליך התייחס בחשדנות לנוסח הפסוק: "וכל הלשון הזה לא מתיישב היטב, וכל הכתוב הזה חשוב בעיני בחסרון ושינוי". בין העוסקים בביקורת גבוהה היו שראו בפסוק אנדה איטיולוגית מקומית שבאה לבאר את שם המקום "אֶבֶל הגדולה", או פתרון של עורך לשתי מסורות מנוגדות הנמצאות בידיו: זו האומרת שאנשי בית שמש שמחו לבואו של הארון, וזו האומרת שאנשי בית-שמש לקו במגפה ומתו לאחר בוא הארון.

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

הבעיה ידועה: הלוא בדברים, ב', כט, נאמר כי בני עשו והמואבים לא מנעו לחם ומים. וכן, מה פשר השנאה הגדולה למי שלא נהג מנהגי ידידות, ומדוע ביחס לאדומי נצטוינו "לא תתעב אדמיי"?

הרמב"ן הציע לקרוא את חלקי הפסוק בהתאמה:

"והנראה אלי כי הכתוב הרחיק שני האחים האלה שהיו גמולי חסד מאברהם... והיו חייבים לעשות טובה עם ישראל והם עשו עמהם רעה, האחד שכר עליו בלעם בן בעור והם המואבים, והאחד לא קדם אותו בלחם ובמים כאשר קרבו למולו..."¹⁰.

אהרליך כתב, בעקבותיו: "חלק את המקרא ותן חציו הראשון עניין לעמוני וחציו האחרון - למואבי"¹¹.
וכך יתפרש הפסוק על-פי הצעה זו:

| | |
|-----------------------|------------------|
| א | ב |
| לא יבוא עמוני | ומואבי |
| על דבר אשר לא קדמו... | ואשר שכר עליך... |

ד. פירוש פסוקנו בשיטת ההתאמה

נראה לי ששיטה זו יכולה לשמש גם בפירוש הפסוק שלפנינו:

א **ב**

¹⁰ עיין בהמשך דברי רמב"ן ביחס לשאלה מדוע קדם עמוני למואבי.
¹¹ א' אהרליך בפירושו לדברים, כ"ג, ד.

תודתי למערכת מגדים שהפנתה את תשומת לבי לשני פסוקים נוספים המתבארים בשיטה זו: "כ...כי ממנו תאכל ואותו לא תכרת כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור" (דברים, כ', יט). ראב"ע במקום כותב: "זוה פירושו: כי ממנו תאכל ואותו לא תכרת, כי האדם עץ השדה, והטעם - כי חיי בן-אדם הוא עץ השדה... ואותו לא תכרת דבק עם לבוא מפניך במצור, הנה לא תשחית עץ פרי שהוא חיים לבן אדם, רק מותר שתאכל ממנו ואסור לך להשחיתו כדי שתבוא העיר מפניך במצור".

"כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו, כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלוהי ישראל" (ישעיה, נ"ב, יב). רש"י במקום כותב: "שני דברים שבסוף המקרא הזה מיישבין שני דברים שבראשו. כי לא בחפזון תצאו מה טעם? כי הולך לפניכם ה' לנחותכם הדרך... ובמנוסה לא תלכו, לפי שמאספכם אלוקי ישראל הולך מאחריכם לשמור אתכם מכל רודף...".
לאחרונה, הציע הרב יואל בן-נון לפרש בשיטה זו גם את הפסוק "ויחמל שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן והבקר..." (שמו"א, ט"ו, ט). ראה מאמרו 'משא אגג - חטא שאול בעמלק', מגדים ז', תשמ"ט, עמ' 61.

ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון ה' ויך בעם
שבעים איש חמישים אלף איש.

אם כן, אין צורך בתיקון הטקסט. הפסוק אינו בא לומר ש-50,000 איש מתושבי בית-שמש או מסביבתה מתו במגיפה. כוונתו לומר כי 70 איש מתושבי בית-שמש מתו כי ראו בארון ה'¹², ו-50,000 מן העם הוכו גם הם מסיבה כלשהי, הקשורה לארון. זו גם הסיבה לחסרון וי"ו החיבור בין "שבעים איש" ל"חמישים אלף איש".

אם כן, האבל בעם הוא על המכה הגדולה בעם, עיקר האבל היה אפוא על חמישים אלף שמתו מן העם ולא רק על 70 יושבי בית-שמש¹³.

נותר לנו לברר - מתי, על מה ולמה הוכו אותם 50,000 איש מן העם. לפי ההבנה התחבירית שהוצעה כאן, הכתוב מניח כאן שאלה פתוחה. הוא רומז ואינו מפרש את הסיבה למוות: חמישים אלף איש מתו במלחמה, או אולי במגפה, וזאת מחמת חטא כלל לאומי הקשור בארון, אך אין הכתוב אומר מה היה חטאם.

כאן, כדאי לתת את הדעת לדברי חז"ל:

"ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק: אמר הקב"ה אילו תרנגולתו של אחד מכם אבדה לא היה מחזר כמה פתחים להביאה, וארוני בשדה פלישתים שבעה חודשים ואין אתם משגיחים בו? אם אין אתם משגיחים עליו אני אשגיח עליו..."¹⁴.

לפי דרכנו כאן, דומה שדווקא ניסוח אגדי זה הוא הקרוב ביותר לעומק פשוטה של פרשה זו. לאמתו של דבר, זוהי תקופה יחידה בכל תולדות הארון, מיום שנבנה

נחלקו המפרשים במהות החטא של "ראו בארון ה'", ונביא את עיקרי הדעות. מתרגום יונתן נראה כי - מרוב שמחה ראו בארון כשהוא גלוי, "על דְּחִדְיָאוּ דְחִזּוּ אַרְוַת דְּהַ' כְּדִ גְּלִי...". בגמרא סוטה, לה, ע"א-ע"ב נחלקו האמוראים. לדעת ר' אבהו "קוצרים ומשתחיים היו" ולא בטלו ממלאכתן לכבדו (תוספות); לדעת ר' אלעזר, דיברו דברים של זלזול כנגד הארון: "מילי נמי אמור: מאן אמריך דאמרית? ומאן אתיא עליך דאיתפייסית?" (וראה רש"י שם). רד"ק סובר שפתחו את הארון וראו מה שבתוכו, ומלבי"ם כתב כי לא שמחו כראוי בשמחה של מצווה, במקום להניח מלאכתם ולהביאו אל חדר הורתו, הייתה שמחתם רק כשמחה על דבר חדש מפליא עיני רואים.

עייני גם בערך "ארון" - נגיעתו וראייתו, אנצקלופדיה תלמודית, כרך ב, עמ' קעח.
בעל "הואיל משה" (משה יצחק אשכנזי, נביאים ראשונים מבוארים עברית, טריאסטי 1870) הציע לסרס את הפסוק: "ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון ה' שבעים איש, ויך בעם חמישים אלף איש, שמבית שמש נתפשט הנגף גם לשאר ערי ישראל" - אך לא הסביר מדוע נתפשט הנגף, מה גם שלפי הצעתנו אין צורך בסירוס הפסוק.

בראשית רבה, פרשה נד (מהד' תאודור-אלבק, עמ' 580-581); מדרש שמואל, פרשה יב (מהד' בובר, עמ' 82).

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

ועד שנגנז לפני החורבן, שבו היה נתון בידי זרים. לא מצאנו, ולו מילה אחת בכתובים על ניסיון כלשהו להחזירו, או לפחות צער ואבל על אבדנו. על כן באה המכה הזאת: בסמוך לזמן שבו מתו 70 איש מאנשי בית-שמש, מתו גם 50,000 איש ברחבי הארץ - גם הם בסיבת הארון, אך מסיבה עמוקה יותר¹⁵. מתוך התבוננות זו יש מקום לומר שלא לחינם מסיים הכתוב פרשה זו בהדגשה "ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה וינהו כל בית ישראל אחרי ה' " (שמו"א, ז', ב) - תקופה ארוכה שבה מגלה העם בכללו אמונה אמתית מתוך התקשרות בארון ה', ויש בה משום תיקון לחטא השכחה וההתרחקות הממושכת.

¹⁵ בדומה לכך פירש גם הרב ח"ד רבינוביץ בפירושו דעת סופרים לשמואל, ירושלים, תשל"ד, עמ' עב: "בעם שבכל הארץ גם כן הייתה מגפה על אשר לא התעוררו כהלכה על ידי מאורעות שבעת החודשים האחרונים וחורבן שילה".